

АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

АСОЦІАЦІЯ РЕКТОРІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЄВРОПИ

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

**ВИЩА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА
І НАУКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ, СЬОГОДЕННЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

КИЇВ
ЗНАННЯ УКРАЇНИ
2010

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(протокол №2 від 29.09.2009 р.)*

Рецензенти:

Орбан-Лембрик Л. Е. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;
Прокопенко І. Ф. – доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;
Хороб С. І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури, директор Інституту філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Науковий консультант – Петро Тронько,
доктор історичних наук, професор, академік НАН України

155 Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Івано-Франківська область / ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) [та ін.] ; редкол. тому : Б. К. Остафійчук (гол.), В. І. Кононенко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Знання України, 2010. – 335 с. – ISBN 978-966-316-269-0.

У монографії висвітлюється широке коло питань, пов'язаних із розвитком і сучасним станом педагогічної освіти та науки на Івано-Франківщині на тлі її історико-культурного становлення, розвою школи, системи виховання дітей та молоді. Простежено особливості формування шкільної справи на Прикарпатті з урахуванням традицій місцевого населення, історичних процесів у краї. Визначено роль і місце вищих навчальних закладів, передусім Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, закладів післядипломної освіти в підготовці педагогічних кадрів, підвищенні рівня їхньої кваліфікації.

Розрахована на педагогів, студентів, широке коло читачів, які цікавляться проблемами освіти та виховання дітей.

• • РЕДАКЦІЙНА РАДА • •

Голова

Кремень В. Г.

– доктор філософських наук, професор, академік НАН України, Президент АПН України

Заступник голови

Андрущенко В. П.

– доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік АПН України, ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Президент Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи

Секретар

Нестеренко Г. О.

– доктор філософських наук, доцент кафедри управління та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

• • ЧЛЕНИ РАДИ • •

Губерський Л. В.

– доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Зязюн І. А.

– доктор філософських наук, професор, академік АПН України, директор Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України

Кравець В. П.

– доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, ректор Тернопільського педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Курило В. С.

– доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, президент Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Луговий В. І.

– доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України, директор Інституту вищої освіти АПН України

Прокопенко І. Ф.

– доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Сухомлинська О. В.

– доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України, академік-секретар відділення теорії та історії педагогіки АПН України

Чебикін О. Я.

– доктор психологічних наук, професор, академік АПН України, ректор Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського

• • РЕДКОЛЕГІЯ • •

- Остафійчук Б. К. – доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, голова
- Конюненко В. І. – доктор філологічних наук, професор, академік АПН України, почесний ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, завідувач кафедри загального і порівняльного мовознавства, заступник голови

• • ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ • •

- Завгородня Т. К. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
- Карпенко З. С. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
- Кугутяк М. В. – доктор історичних наук, професор, директор Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, завідувач кафедри етнології і археології
- Лисенко Н. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
- Миронюк І. Ф. – доктор хімічних наук, професор, проректор з наукової роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
- Хрущ В. Д. – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методики початкового навчання Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

• • АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ • •

Андрущенко В. П., Барабаш О. Д., Брус В. Х., Великочий В. С., Грицан А. П., Дзвінчук Д. І., Дутчак В. Г., Жерноклеєв О. С., Завгородня Т. К., Карась Г. В., Кобута С. Й., Ковтун В. І., Кононенко В. І., Костів В. І., Кремень В. Г., Крижанівський Є. І., Лисенко Н. Г., Луцан Н. І., Мафтин Н. В., Миронюк І. Ф., Москаленко Ю. М., Нагачевська З. І., Нейко Є. М., Оврущак І. В., Остафійчук Б. К., Паньків М. І., Райківський І. Я., Савчук Б. П., Сельський В. П., Сигидин М. В., Томенчук Б. П., Федорук П. І., Хороб С. І., Хрущ В. Д.

Формування педагогіки як наукової галузі на Прикарпатті можна віднести до ХІХ ст., коли складаються її теоретичні основи як науки, визнається її методологічний і поняттєвий апарат. Поширюються принципи навчання дітей рідною мовою, усебічність отримуваних у школі знань, зв'язок навчання з життям. Запроваджуються елементи класно-урочної системи. Виробляються притаманні для сучасної педагогіки методи навчання: пояснення, бесіди, самостійна робота, диспут. Теоретичні студії педагогів Прикарпаття сприяють формуванню власної виховної системи, заснованої на національних і регіональних традиціях. Особливістю педагогіки Прикарпаття була значна роль у навчальному й виховному процесі релігійної складової, що зберігала актуальність до першої половини ХХ ст. Радянський період в історії педагогіки Прикарпаття характеризувався виробленням на загальнодержавному рівні єдиної системи освіти, перебудовою педагогічної системи на основі ідеологічних засад тоталітаризму.

Проголошення незалежності України сприяло інтенсифікації впровадження на Прикарпатті нових форм і концепцій навчання та виховання. В області вперше в державі було розроблено регіональну концепцію української школи Прикарпаття, концепцію українського національного виховання школярів регіону, впроваджено в зміст і методику дошкільної, шкільної й вищої освіти основ народознавства й етнопедагогіки. Однак у більшості загальноосвітніх середніх шкіл викладання ведеться в традиційному руслі за схемами, запровадженими ще за час існування минулої держави. Цього стану не змогли змінити ані зовнішнє запровадження шкільної реформи, ані численні перебудовчі проекти.

*Ректор Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
член-кореспондент НАН України,
доктор фізико-математичних наук, професор*

Б. К. Остафійчук

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

1.1. Основні віхи історії Прикарпаття (до 1939 року)

Історичні витoki українського народу на теренах Галичини сягають сивої давнини. Слов'янська належність старожитностей простежується тут принаймні з рубежу нашої ери. Це знаходить підтвердження в писемних, археологічних і лінгвістичних джерелах. В епоху «Великого переселення народів» і зокрема в період V–VII ст. відбулося не лише завершення етнічного самоутвердження слов'ян і створення ними великих племінних союзів, але і їх інтенсивне розселення, що сягнуло в південному напрямку глибинних районів Балкан, а в західному – межиріччя Одри й Ельби аж до балтійського узбережжя. За висновками сучасних учених, вихідним регіоном великого розселення слов'ян було саме Подністров'я та Прикарпаття. Складовим компонентом племінних груп східного слов'янства V–VII ст. були й предки українського народу¹.

У VIII–IX ст. тривали процеси консолідації східнослов'янських союзів племен і зокрема в Галичині – літописних білих хорватів. Уже на зламі IX–X ст. білі хорвати, вірогідно, увійшли до складу Київської Русі. «Повість минулих літ» згадує про їх участь у знаменитому поході князя Олега на Царгород у 907 р.² А остаточно Галичина, як і Буковина й Закарпаття, стала частиною Давньоруської держави наприкінці X ст. за Володимира Великого.

Новим етапом у розвитку давньоруської державності на західноукраїнських землях було утворення в кінці XI ст. правнуками Ярослава Мудрого – Ростиславичами трьох удільних князівств: Перемишльського, Звенигородського й Тереховлянського, а за правління їх нащадка Володимирка Воло-

¹ Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : у 4 т. / [голов. ред. С. Павлюк]. – Львів : Ін-т народознавства, 1999. – Т. 1: Археологія та антропологія. – С. 289, 291, 294.

² Літопис Руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновець [відп. ред. О. В. Мишанич]. – К. : Дніпро, 1989. – С. 16.

даревича в 1141 році столицею єдиного князівства стало місто Галич. За його сина – Ярослава Осмомисла (1152–1187) Галицьке князівство набуло найбільшої могутності. Військовій силі та міжнародному авторитетові Ярослава Осмомисла автор «Слова о полку Ігоревім» присвятив патетичні рядки. З тих княжих часів на Прикарпатті відомо понад 30 городищ (залишків міст, княжих фортець і боярських замків, монастирів), а також близько 250 поселень сільського типу. Галицька земля була одним із найбільших та економічно розвинутіших регіонів Давньої Русі¹.

На тлі поглиблення політичної роздробленості Київської Русі в 1199 році волинський князь Роман об'єднав Волинь із Галичиною в єдине Галицько-Волинське князівство, яке стало могутнім політичним утворенням Центрально-Східної Європи. Найвищого розквіту Галицько-Волинська держава досягла за правління Данила Романовича (1238–1264). У 1240 році він, хоч і ненадовго, об'єднав під своєю владою Галицьку та Київську землі. В умовах важкої боротьби проти монголо-татарської навали Данило Галицький у 1253 році отримав від Папи Римського Інокентія IV королівський титул і корону, що було безпрецедентною подією в давньоруській історії.

Галич і Галицька земля здавна знаходилися на перехресті знаменитих транс'євроазійських і транс'європейських шляхів. Це зумовило економічне піднесення, розквіт ремесла й торгівлі, значного розвитку набула культура. Визначними архітектурними пам'ятками давнього Галича були Успенський собор і церква св. Пантелеймона. Посилення ролі столиці князівства як релігійно-культурного центру було пов'язане також із заснуванням у 1301 році Галицької митрополії. У самому давньому Галичі сучасні дослідники нараховують близько 20 церковних комплексів. Окрім Галича, у княжий період на Прикарпатті з'являються й десятки нових літописних міст, найвідомішими серед яких були Тисмениця, Коломия, Товмач².

У Галицько-Волинській державі існувала розвинута система освіти. У багатьох містах і селах діяли різні типи шкіл, що утримувалися державою, церквою чи приватними особами. Вирізнялися школи «книжного вчення», вихованці яких готувалися до діяльності в різних сферах державного, культурного та церковного життя, а також «школи грамоти» й школи «майстрів грамоти», у яких навчали дітей читання, письма, лічби й церковного співу. У цей час остаточно складається тип елементарної приватної, домашньої школи-дяківки, якій у подальші періоди іноземного поневолення судилося стати носієм і зберігачем національних освітніх традицій. Характерною особливістю освіти в Галицько-Волинському князівстві, на відміну від країн Західної Європи, було навчання рідною мовою та охоплення ним жінок³.

Середина XIV ст. стала переломною віхою в історії Галицької землі. Колись могутнє Галицько-Волинське королівство, що перебрало на себе після зане-

¹ Прикарпаття : спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії : історико-культурологічне видання / [голов. ред. М. Кугутяк]. – Львів : Манускрипт-Львів, 2006. – С. 79.

² Там само. – С. 99, 103.

³ Ступарик Б. Освітньо-виховні традиції Галицько-Волинської держави – важливе джерело для сучасної теорії і практики національного виховання / Б. Ступарик // Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України : матеріали Міжнар. ювілейної наук. конф. / [голова редкол. В. Кононенко]. – Івано-Франківськ ; Галич : Плай, 1998. – С. 275–276.

паду Київської держави її політичні та культурно-національні традиції, поступово занепало в умовах міжусобного протистояння та безперервних спроб завойовників приборкати непокірну Русь. На цей час найбільшу зовнішню загрозу становили польські, угорські та литовські правителі. У 1340 році литовський князь Любарт Гедимінович, брат великого князя Ольгерда, захопив Волинські землі. Галичина вперто чинила опір. Спроби польського короля Казимира в 1340 та 1349 роках поширити свою владу на Галицьке князівство хоч і мали для краю доволі драматичні наслідки, але не завершилися втратою незалежності. Натомість Любарт, одружений із дочкою останнього галицько-волинського князя Юрія II – Болеславою, формально зберігав за собою право на спадщину тестя й титул галицько-волинського правителя. Збройне протистояння за спадщину Галицько-Волинської держави між ним і польським королем Казимиром і угорським королем Людовиком переросло в кровопролитну війну між Литвою, з одного боку, і Польщею та Угорщиною, з іншого, за право володіти українськими землями. З перемінним успіхом вона тривала до 1387 року, поки галицькі землі остаточно не опинилися в складі Польського королівства. Королева Ядвіґа за допомогою війська закріпила Галичину в складі польської корони на довгі століття. І лише в 1772 році під час першого поділу Польщі Галичина була насильно приєднана до Австрійської імперії.

Драматично складалася доля Галицького краю впродовж цих століть. Утративши власну державу, населення Прикарпаття майже на 400 років потрапило в тяжке ярмо іноземного польсько-шляхетського поневолення. Штучно насаджувалися нові порядки, запроваджувалася нова адміністративно-територіальна система управління краєм, простий галицький люд дедалі гостріше відчував на собі всі «переваги» фільварково-панщинного шляхетського господарювання, неухильно посилювався національно-релігійний гніт українців. На окуповану територію Прикарпаття з внутрішніх польських воєводств масово починає прибувати дрібна маєткова шляхта, яка, спираючись на місцевих руських бояр і володіючи королівськими привілеями, захоплювала міста й села.

Нова адміністративно-територіальна система устрою прикарпатських земель передбачала, що до Галицької землі Руського воєводства ввійшла більша частина території сучасної Івано-Франківської області в складі Галицького, Коломийського й Снятинського повітів, а також Терехівлянський повіт, що становив частину сучасної Тернопільської області. Територія сучасних Калуського та Долинського районів увійшла до складу Львівської землі Руського воєводства з адміністративним центром у Львові. Колишні княжі волості було замінено староствами або так званими королівцями, якими управляли призначені королем старости або каштеляни із числа великих феодалів-землевласників.

З уведенням у 1435 році в Галицькій землі польського та німецького права прикарпатські селяни практично повністю втрачали свободу й потрапляли в категорію феодально залежних селян. Із цього часу селянин міг перейти до іншого пана лише раз на рік – на Різдво, за умови попередньої сплати встановленого викупу. Водночас в окремих поселеннях і місцевостях Прикарпаття

протягом XV–XVI ст. продовжували діяти руське, волоське, вірменське право та інші правові норми. Ця обставина дещо вповільнювала процес остаточного закріпачення селянства, але існував ряд чинників, які робили становище простого галицького люду важким. Це – обов'язкові державні повинності, стації й переходи кварцяних військ, всездозволеність і міжусобиці шляхти, стихійні лиха, регулярні набіги татарських орд тощо.

Особливо руйнівні наслідки для жителів Прикарпаття в XV–XVII ст. мали навали турецько-татарських нападників. Починаючи із середини XV ст. татарські орди здійснювали регулярні напади на галицькі міста й села, знищуючи вогнем усе навколо та забираючи в неволю тисячі бранців. Джерела засвідчують, що найбільші напади на Прикарпаття мали місце в 1498, 1594, 1617, 1620, 1624 рр. За підрахунками польської дослідниці Е. Горн, протягом 1590–1639 рр. Галицька земля зазнала щонайменше 29 татарських навал, не рахуючи дрібних сутичок. Лише за 1612–1624 рр. татари здійснили 17 нападів. Зайве говорити про те, що кожен такий напад ніс із собою страхітливі руйнування галицьким містам і селам, підривав економіку краю, сіяв смерть, навіки забирив тисячі людей у рабську неволю.

Проте галичани завжди боронили рідний край і дорого віддавали своє життя. Інколи шлях ворогу перетинали коронні війська Речі Посполитої. Але здебільшого селяни й міщани відстоювали свою волю самотужки. Відомим борцем з ординськими завойовниками в першій половині XVII ст. був заможний селянин із с. Вікторів Галицького повіту Гнат Височан, який разом зі своїм сином Сенем організував і очолив невеликий озброєний загін із числа односельців для боротьби з ордою й визволення бранців. Здобувши військовий досвід у численних боях із ворогом, Семен Височан згодом очолив найбільше народно-визвольне повстання на Прикарпатті проти польської шляхти.

Поширення в Галичині кінця XV ст. фільваркового господарства зумовило різке зростання панщини, що була найтяжчим ярмом для селян. Якщо наприкінці XV ст. панщина на Прикарпатті становила чотирнадцять днів на рік, то через сто років вона дорівнювала двом дням на тиждень із півлану землі.

За таких умов селяни краю нерідко ставали на шлях відкритої боротьби за свої права. Яскравим прикладом збройного опору насильству з боку польської шляхти стало перше велике повстання покутських і молдавських селян у 1490–1492 рр. під проводом селянина Мухи, у ході якого повстанці здобули найважливіші міста й фортеці Прикарпаття – Снятин, Коломию, Галич, і тільки підступна зрада та жорстока страта Мухи прирекли повстання на поразку. Цей селянський виступ, як дослідив В. Грабовецький, був одним із найбільших не лише в Україні, але й у Європі наприкінці XV ст. Значно меншим за масштабом, але тривалішим у часі й не менш запеклим був виступ селян Долинщини проти визиску та знуцання королівського старости наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.

Яскравою й водночас самотньою формою визвольної боротьби населення Прикарпаття став опришківський рух. Породжений виключно соціально-економічними причинами в специфічних умовах Гуцульщини й увібравши в себе непокірний дух народних месників, опришківський рух став феноменальним явищем української історії. Із часу свого виникнення в XVI ст.

і до середини XIX ст. карпатське опришківство уособлювало собою непоборне прагнення волелюбного й мужнього населення прикарпатського краю до свободи, соціальної справедливості та кращого життя. Невипадково основним центром опришківства стала Гуцульщина, важкодоступний і малозаселений регіон карпатських гір. У силу своєї природної захищеності й сприятливих умов для створення опорних пунктів народних повстанців цей край можна порівняти з пониззям Дніпра – Великим Лугом, де виникали Запорізькі Січі й знаходили захист і порятунок тисячі українських селян-втікачів, з яких формувалося українське козацтво.

Серед запорізького козацтва було й чимало вихідців із Галичини, про що свідчать козацькі реєстри та інші джерела. Зв'язки галичан із запорожцями стимулював перехід козацьких підрозділів Северина Наливайка через Покуття в 1594 році. Не був випадковим і похід 300 запорізьких козаків на чолі з полковником Топоровським на Гуцульщину й Покуття в 1613 році на запрошення коломийського міщанина Ференца Горбаша. Козаки прибули на Прикарпаття невідомо з якою метою, але за допомогою місцевого населення вони розправилися з польською шляхтою, католицьким духовенством, захопили міста Коломию й Потік і серйозно налякали галицьку шляхту. Після відходу козаків на Січ Ф. Горбаш був ув'язнений поляками й страчений у Галичі.

У 1629 році козацький полк реєстровців на чолі з гетьманом Г. Чорним спільно з польським військом розгромив під Бурштином великий татарський загін, знищивши до 800 кримчаків, що грабували край. Як існо нового рівня набули зв'язки між галичанами й запорожцями в роки Національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького й у XVIII ст., у період найвищого піднесення опришківського руху. Форми та методи боротьби (особливо на початках виникнення), соціальний і національний склад учасників, географічне розташування місцевостей, де формувалися рухи (віддаленість, важкодоступність, перетин кордонів кількох держав, що забезпечувало високу маневреність повстанцям), – усе це засвідчує спорідненість козацтва й опришківства як самотніх проявів національно-визвольної й антикріпосницької боротьби українського народу.

Протягом XVI–XVII ст. польський і молдавський уряди неодноразово змушені були створювати спеціальні військові загони самооборони для захисту шляхти й урядовців від нападів опришків. Особливо активними були дії покутських і буковинських опришків у 1618 році на Снятинщині. У 20-х роках XVII ст. опришківський загін чисельністю до 40 осіб на чолі з ватажками Гринем Кардашем і Чурилом за допомогою панських слуг зумів заволодіти найпотужнішою на Прикарпатті Пнівською фортецею, учинивши розправу над шляхтою. Протягом 50-х років XVII ст. опришківські загони, як свідчать джерела, неодноразово загрожували фортецям у Снятині, Галичі, Пневі, здійснювали напади на маєтки шляхти, вступали в контакти з козацькими підрозділами.

Невмирущою славою вкрили себе прикарпатські повстанці під час походів козацької армії Богдана Хмельницького в західноукраїнські землі 1648 і 1655 рр. Ще до приходу козацьких військ у Галичину селянсько-міщанські

виступи поширилися тут на більшості території. Але головним центром повстання стало Покуття. Його керівником був виходець із с. Вікторів Семен Височан, який з допомогою козацького загону здобув містечко Отинію й перетворив його на свою головну базу. За короткий період часу С. Височану вдалося об'єднати розрізнені загони повстанців Прикарпаття й створити справжню селянську армію чисельністю 15 тисяч осіб. Разом із козацькими підрозділами, що прибули йому на допомогу, Височан здобув Пнівську фортецю, де сховалося багато польської шляхти, заволодів багатьма містечками й селами, узяв під свій контроль значну територію Прикарпаття.

В іншому регіоні Прикарпаття – на Калущині й Долинщині народні повстання восени цього ж року очолив православний священик Іван Грабівський із села Грабівки. Загальна чисельність повстанців сягала до 500 осіб, основну масу яких складали селяни. Своїми силами вони знищили шляхту й установили контроль над визволеним регіоном.

Повсюдно на Прикарпатті відбувався процес масового покозачення місцевого населення. Характерно, що в цей період не тільки поширилося козацтво на західноукраїнських землях, але й набув нового розмаху опришківський рух у сусідньому краї – на Поділлі. З джерел відомі факти, коли загони опришків у 1648–1650 рр. неодноразово брали в облогу Кам'янець-Подільську фортецю й загрожували спокою шляхти в інших містах Подільського воєводства. Це засвідчує популярність і зрослий авторитет опришківства серед простих людей як однієї з активних форм народного опору в Україні XVII ст.

Відступ із Галичини козацьких військ Б. Хмельницького наприкінці 1648 року негативно позначився на становищі краю. Залишені сам на сам із польсько-шляхетськими військами, що мали значну перевагу, повстанські загони Височана, героїчно боронячи рідний край, змушені були з боями відступити на територію Поділля. Багато повстанців загинуло. Але найбільше постраждало мирне населення прикарпатського краю, оскільки каральні загони шляхти й панських гайдуків після відступу Височана розпочали масові репресії та страти тих, хто співчував козакам і повстанцям.

Драматизмом і особливою соціальною напругою відзначилися активні дії повсталих селян і міщан під час другого походу військ Б. Хмельницького в західноукраїнські землі в 1655 році. Але масштаби цієї боротьби, у силу ряду причин, були значно менші, ніж у попередній період. Укотре галицький люд відчув смак свободи, проте скористатися її плодами не дали змоги обставини: кінцевий результат боротьби галичан за незалежність залежав від загальнонародного успіху. Вимушений відхід козацьких військ Б. Хмельницького на Наддніпрянську Україну поховав на кілька століть сподівання жителів Галичини на національне й соціальне визволення.

Проте боротьба знедоленого люду за свободу та свої права не припинялася. Вона набувала різних форм – від масових утеч від панів до збройних виступів. З того часу єдиними захисниками покріпаченого селянства Прикарпаття стають опришки. Особливо активними вони були на українсько-молдовському пограниччі. Народні перекази й легенди, сповнені героїки та пани до народних захисників, зберегли імена керівників опришківського руху

другої половини XVII–XVIII ст. Це Бордюк (1673 рік), Нестор (1670–1681 рр.), брати Лунги (1698 рік), Іван Пискливий і Степан Пинтя (1702–1704 рр.), Василь Солонинка (1717 рік), Петро Сабат і Григорій Дранка (1734 рік). Вони уславили себе в боротьбі зі шляхтою, орендарями та сільськими дуканами на Коломийщині.

Особливе місце серед десятків опришківських ватажків XVII–XVIII ст. займає легендарна постать народного героя Гуцульщини, захисника знедолених і грізного месника за народні кривди Олекси Довбуша. Протягом семи років, з 1738 до 1745, він разом зі своїми побратимами здійснив тридцять походів проти панів, нападаючи на замки, шляхетські маєтки, відбираючи в орендарів награбоване й роздаючи його бідним. Географія його походів охоплювала значну територію Західної України, яку розділяли сотні кілометрів: від Дрогобича й Турки на заході до Борщова на сході, від Рогатина й Стратина на півночі до Чорногори на півдні. Діяльність повстанців на чолі з Довбушем була настільки активною, що спричинила пожвавлення селянських виступів на всьому Покутті, Закарпатті й навіть Поділлі.

За свідченням народних переказів, чисельність Довбушевого загону в різні періоди становила від 12 до 200 осіб. Тут були представники різних соціальних верств: селяни, міщани, наймити, розорені ремісники, панські слуги, але всі вони представляли найбіднішу частину населення краю. Зі своїми побратимами Довбуш здобув фортецю в Богородчанах, спалив панські двори в селах Вербіж, Воскресінці, Микуличин, Ясенів, організував сміливі рейди-напади на шляхту в Солотвині, Надвірній, Дрогобичі, Турці. Награбоване панами в бідних майно Довбуш повертав знедоленим людям.

Популярність опришківського ватажка серед простих людей була настільки великою, що ще за свого життя він став народним улюбленцем і легендарною особистістю. Спираючись на активну підтримку селян, Довбуш був невловимим для ворогів. І лише шляхом підступної зради його вдалося заманити в пастку. 24 серпня 1745 року Олекса Довбуш був смертельно поранений у селі Космач сільським глитаєм С. Дзвінчуком. Навіть мертвого Довбуша вороги боялися не менше, ніж живого. Його тіло було порубано на дванадцять частин і розвішано на палях у різних містечках і селах Гуцульщини для остраху населення.

Загибель О. Довбуша не зупинила боротьби опришків. Його справу продовжили побратими й соратники Василь Баюрак, Іван Бойчук, Павло Орфенюк. Висока активність опришківського руху тривала до кінця 50-х років XVIII ст., а останні виступи опришківства вже австрійський уряд придушував аж у середині XIX ст.

Якщо XVI – середина XVII ст. були для більшості українських земель, у тому числі й Прикарпаття, період формування й активного розвитку панщинно-кріпосницької моделі шляхетського господарства, в основі якої лежала фільварково-панщинна система, то кінець XVII – середина XVIII ст., які в цілому характеризуються політичним та економічним занепадом Речі Посполитої в результаті тривалих війн і посиленням шляхетсько-магнатської анархії, засвідчили спад економіки, кризу поміщицького господарства, подальше зубожіння селянства й занепад міст. Особливо тяжким було становище

селян, які складали понад 80% усього населення краю. На території Прикарпаття, крім збільшення панщини, різко зросли натуральні й грошові податки, різні десятини. Якщо наприкінці XVII ст. селянський двір відробляв панщину в різних місцевостях від 2 до 6 днів на тиждень, то на середину XVIII ст. – із чверті наділу 2–4 дні. Крім того, пани змушували селян і до «позапанщизняних» видів робіт: обжинків, зажинків, обкосів, закосів, заорків, оборків, толок, повозів, нічної сторожі тощо. Важким тягарем на плечі селян лягали й обов'язкові державні податки.

За дослідженнями, проведеними В. Грабовецьким, на території Галицької землі різко виокремлювалися відмінні один від одного з економічної точки зору три райони. Перший охоплював більшу частину Коломийського повіту (т. зв. Покуття) і частину Галицького повіту. Це була гірська територія, що спеціалізувалася на відгодівлі худоби й різних промислах, серед яких домінуюче місце займало солеваріння, деревообробний промисел, виробництво поташу та руди. Другий район охоплював правий берег Дністра й в основному Галицький повіт. Це була підгірська територія, де однаково розвивалися землеробство й тваринництво. Третій, низинний район, охоплював повністю Терехівський повіт і частину Галицького. Його населення спеціалізувалося головним чином на землеробській праці. У багатьох селах Галичини побутувало шевство, кравецтво, римарство, продукція яких мала в основному місцевий попит. Загалом 50-ті роки XVIII ст. були досить сприятливими для розвитку внутрішнього ринку в Галичині, і, як свідчать сучасні дослідження, вони, напередодні захоплення Галичини Австрією, не були часом суцільного занепаду. Навпаки, у ряді галузей господарства, як у маєтках землевласників, так і в селянських господарствах, спостерігалось піднесення, зумовлене активним утягненням регіону в товарно-грошові відносини.

Значно збільшилась у цей період і кількість міст і сіл Галицької землі. Якщо, за даними подимного реєстру 1677 року, в Галицькій землі нараховувалося 565 сіл і 38 міст, то в 1735 році, за тим самим реєстром, зафіксовано 717 сіл і 43 міста. Окремі містечка й навіть більші села разом із групою навколишніх сіл формували з точки зору економічної доцільності т. зв. ключі, або волості. У цілому ж упродовж XVIII ст. у Галицькій землі так само, як і в усій Речі Посполитій, зберігалися в основному ті соціально-економічні відносини, які склалися тут у XVI–XVII ст.

Національно-культурне життя українців Прикарпаття із часу його загарбання шляхетською Польщею з кінця XIV ст. постійно зазнавало дискримінаційних утисків і гонінь. Національна культура Прикарпаття в XV–XVIII ст. розвивалася у вкрай несприятливих умовах іноземного поневолення. І хоча на початках шляхетського панування в Галичині польські королі свої грамоти для населення краю часто видавали українською мовою, режим національно-політичної дискримінації щодо корінного населення Прикарпаття, установлений польською короною, досить швидко дався взнаки. Юридичне закріплення селян, політичне безправ'я, насильницька полонізація й окатоличення місцевої людності, зневажливе ставлення до мови, традицій, звичаїв і віри українців зумовили появу таких форм національно-культурного життя в Галичині, які забезпечили самозбереження української людності.

Важливими центрами національної культури на Прикарпатті стали православні братства, які почали виникати наприкінці XVI ст. у ряді галицьких міст і активно провадили культурно-освітню й суспільно важливу роботу серед прикарпатців. Перші братства з'явилися в Рогатині, Галичі, Болехові, Станіславі та інших містах. Особливу увагу братчики приділяли розвитку шкільництва, друкарства, поширенню полемічної літератури, створювали притулки й лікувальні заклади для вбогих. З кінця XVII ст. діяли братські школи при церкві Святого Воскресіння в Станіславі, а також у Рогатині, Коломиї та інших містах.

Із часу свого заснування в 1611 році й донині оплотом православ'я й символом незнищенності української нації є Скит Манявський – монастир у с. Манява Богородчанського району. Заснований серед мальовничих карпатських гір Йовом Княгиницьким, вихідцем із Тисмениці, монастир уже в 1620 році одержав право ставропігії (автономії) від царгородського патріарха Тимотея II. У 1621 році монастир був обнесений кам'яним муром із трьома оборонними вежами, за якими ховалося місцеве населення, рятуючись від нападів турків і татар. У час найвищого піднесення монастиря (середина XVII ст.) у ньому перебувало до 200 монахів. У 1628 році Скит стає протом (главою) монастирів Руського, Белзького й Подільського воєводства, йому підпорядковувалися понад 550 православних монастирів. У 1676 році монастир був знищений турками, але через п'ять років відродився. Унікальним вважається іконостас головного храму – робота монаха Йова Кондзелевича і його художньої школи (1698–1705 рр.).

Скит Манявський протягом століть був центром духовного та культурного життя в Галичині, мав велику бібліотеку, професійні хорovu та художню школу. Сучасники називали його «Українським Афоном». Тут неодноразово перебував видатний український письменник-полеміст Іван Вишенський. За переказами, у Скиту похований гетьман України Іван Виговський із дружиною, молдавський господар Василь Туркул та ін. У 1785 році монастир був закритий австрійським урядом і з того часу невпинно руйнувався. За роки незалежної України це святе місце знову відродилося, і нині там знаходиться діючий православний монастир УПЦ КП.

Важливим етапом у духовному та культурному житті Прикарпаття стала поява друкованих книг. Самі друкарні ставали важливими осередками культурно-освітнього руху. Книгодрукування сприяло розвитку української мови та літератури на Прикарпатті. У 1602 році єпископом Галицьким і Львівським Гедеоном Балабаном у містечку Стратин (нині – с. Стратин Рогатинського району) на кошті його племінника Федора Балабана була заснована перша на Прикарпатті друкарня. Одночасно там була заснована греко-слов'янська школа, у якій викладали відомі вчені й культурні діячі Федір Касянович, Памво Беринда та ін.

У Стратині були видрукувані літургійні книги «Службник» (1604 рік) і «Требник» (1606 рік). Над їх виданням працював талановитий галицький друкар Семен Будзина. Саме в стратинських виданнях уперше в практиці східнослов'янського книгодрукування з'явилися сюжетні гравюри-ілюстрації, у заставках та ініціалах стали помітні ренесансні впливи.

Після смерті Ф. Балабана (1606 рік) друкарню було перенесено до с. Крилос біля давнього Галича, де в цьому ж році з'явилося на світ «Євангеліє учительне». У 1607 році друкарня припинила свою діяльність. У 1615 році обладнання стратинської й крилоської друкарень було куплене архімандритом Києво-Печерської лаври Єлисеєм Плетенецьким (родом із Галичини). За твердженням І. Огієнка, саме стратинська друкарня поклала початок «славній Києво-Печерській друкарні, а разом з тим і київському друкарству взагалі».

Керівником друкарні Печерської лаври й водночас редактором багатьох київських видань був Памво Беринда, уродженець містечка Єзуполя в Галичині. Вершиною його творчості як письменника, ученого й друкаря стало унікальне видання «Лексикон словеноросійський», яке відіграло видатну роль у розвитку української, російської та білоруської лексикографії. Водночас П. Беринда вважається одним із зачинателів української поезії та шкільної драми.

У 1772 році внаслідок першого поділу Польщі Галичина була приєднана до Австрії, яка в 1774 році окупувала й Буковину. 25 жовтня 1772 року австрійські війська ввійшли до м. Станіслава. Під владою Австрійської (з 1867 року – Австро-Угорської) імперії західноукраїнські землі залишалися до її розпаду в листопаді 1918 року й утворення Західно-Української Народної Республіки, отже, загалом майже півтора століття. У цей час українські землі виявилися поділеними між двома імперіями, переважна більшість території України (Наддніпрянина) потрапила під владу Росії.

У межах Австрії західноукраїнські землі залишилися розмежованими, належали до різних за розміром і поліетнічних за характером адміністративно-територіальних одиниць. Історична Галичина (сучасні Івано-Франківська, Львівська й Тернопільська області) була об'єднана із частиною польських земель в один коронний край – «Королівство Галіції та Лодомерії (Володимирії – від назви м. Володимир-Волинський) з великим князівством Краківським і князівствами Освенцімським і Заторським» із центром у Львові. Увесь край одержав скорочену назву – Галичина й лише умовно поділявся на Східну (українську) та Західну (польську) частини. Українські землі Буковини разом із частиною румунських входили до складу єдиного Герцогства Буковина, були його північною частиною. Закарпаття входило в межах імперії безпосередньо до складу Угорщини.

Австрія зайняла Галичину, формально покликаючись на факт володіння цим краєм угорськими королями впродовж недовгого часу в XIII ст., тому всі австрійські монархи, починаючи з Марії-Терезії, носили також титул «король Галичини і Лодомерії». Східна Галичина, населена переважно українцями (або «русинами», як вони себе частіше називали до кінця XIX ст.), поділялася спочатку на округи, а з 60-х років XIX ст. – на повіти.

Галичина була багатонаціональним регіоном. Станом на 1900 рік на території Прикарпаття (сучасної Івано-Франківської області) мешкало 1 млн 87,7 тис. осіб, з них 73,5% складали українці, 13,4% – євреї, 12% – поляки¹. Помітною етнічною групою за роки австрійської влади стали німці. На 1900 рік у всій Східній Галичині їх було понад 60 тисяч.

¹ Копчак С. І. Етнічна структура та міграція населення українського Прикарпаття (статистично-демографічне дослідження) / С. І. Копчак, В. І. Мойсеєнко, М. Д. Романюк. – Львів : Світ, 1996. – С. 166.

Місцеве населення загалом радо вітало прихід австрійців, і його сподівання певною мірою справдилися. Адже роки попереднього, польського панування були для галичан часом політичної анархії, феодалних міжусобиць і свавілля. Австрійська держава відразу обмежила самовладдя польських шляхтичів. Реформи австрійської імператриці Марії-Терезії та її сина Йосифа II в дусі освіченого абсолютизму (70–80-ті рр. XVIII ст.) скасували особисту залежність селян (кріпацтво), надали їм елементарних громадянських прав, обмежили панщину, запровадили обов'язкову початкову освіту рідною мовою, підвищили статус греко-католицької церкви. Унаслідок реформ дещо покращилося соціальне й матеріальне становище двох основних прошарків українського люду – селянства та греко-католицького духовенства, що відкрило можливості для культурного відродження русинів-українців.

Австрійський період історії Галичини став часом відносної соціально-політичної стабільності, інтеграції краю в загальноєвропейські модернізаційні та культурні процеси. Саме тоді виникли й поступово набули помітного розвитку ті галузі виробництва, які фактично досі визначають економічне обличчя Прикарпаття – гірничодобувна, нафтова, лісова, соледобувна й солеварна, шкіряна тощо.

На початок XX ст. галицька соляна промисловість давала близько 50 тис. тонн продукції щорічно. Головні солеварні знаходилися в Болахові, Долині, Калуші, Делятині, Ланчині, Косові та інших місцевостях краю. Серед продукції, що вивозилася за межі краю, перше місце в кінці XIX – на початку XX ст. посідала нафта. Галичина забезпечувала до 5% світового нафтовидобутку¹. Його найвагоміша частка припадала на Дрогобицько-Бориславський басейн (тепер – у Львівській області). Однак важливі родовища та нафтові копальні були й на Станіславщині – у Биткові, Слободі Рунгурській, Ріпному, розробка яких розпочалася в 60-х рр. XIX ст. Значна частина галицької нафти перероблялася на австрійських і угорських нафтоперегінних заводах.

Тисячі голів худоби, вирощеної на Прикарпатті, знаходили збут на ринках Австрії. 1843 року на цукровому заводі в Товмачі (Тлумачі) була встановлена одна з перших у Галичині парових машин. Раніше, ніж на теренах підросійської України, були прокладені перші залізничні колії: у 1861 році Львів був сполучений із Краковом і Віднем, згодом лінію продовжено через Станіслав до Чернівців і Рахова. Мережа залізниць на західноукраїнських землях у складі Австро-Угорщини станом на 1914 рік була в півтора рази густішою, ніж на Наддніпрянщині. Залізничні станції з'явилися навіть у менших містах і містечках. Поряд із новітніми засобами комунікацій зберігали своє значення й традиційні шляхи сполучення. Сплав лісу швидкоплинними гірськими річками довго був незамінним видом транспортування сировини для лісової й деревообробної промисловості. Низинні річки, як і раніше, залишалися важливими транспортними артеріями.

Міста й містечка краю стають не лише адміністративними, ремісничо-торговельними, але й промисловими центрами, залізничними вузлами.

¹ Енциклопедія Українознавства: словникова частина / [голов. ред. В. Кубійович]. – Львів : Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 1996. – Т. 5. – С. 1717.

Роль сільського господарства в житті міського населення помітно зменшується. Станом на 1910 рік у всьому Галицькому коронному краї Австро-Угорщини офіційно налічувалося 98 міст і 197 містечок. На теренах сучасної Івано-Франківської області в австрійський період статус міста мали Станіслав, Долина, Болехів, Коломия, Кути, Рогатин, Галич, Снятин і Тисмениця, а статус містечок – Богородчани, Рожнятів, Городенка, Калущ, Косів, Надвірна, Делятин, Печеніжин, Більшівці, Бурштин, Заболотів, Тлумач, Отинія¹. Центральні частини міст набувають модерного європейського вигляду. Багато будівель має кілька поверхів, вулиці вимощені бруківкою, з'являються тротуари для пішоходів. Перші поверхи будинків займають крамниці, ательє, майстерні, аптеки, кав'ярні.

Австрійський адміністративно-територіальний устрій передбачав поділ усієї Галичини на 82 політичні й 190 судових повітів, які об'єднувалися в 17 судових округів (1910 рік). Територію сучасної Івано-Франківської області охоплювали тоді 12 політичних повітів (Богородчанський, Долинський, Городенківський, Калуський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський, Снятинський, Станіславський, Товмацький, Печеніжинський). Центром Галицького коронного краю був Львів, де знаходилася резиденція крайового управління – Галицького намісництва. Серед чиновників місцевих органів державної влади переважали поляки.

Велику роль у житті галицьких міст відігравали національні меншини. На Прикарпатті лише в Галичі, Делятині й Печеніжині понад половину людності складали українці. У більшості ж міст і містечок переважало польське та єврейське населення. Питома вага українців серед міських жителів у цілому не перевищувала третини, але характерно, що в найбільших містах краю українці значно поступалися полякам і євреям. У Станіславі, приміром, наприкінці XIX ст. українців було близько 10% (переважали поляки), а в Коломиї – 20% (більшість населення міста складали євреї).

Нове обличчя міст визначали об'єкти соціальної інфраструктури, споруджені в австрійський період історії. Серед них виділялися насамперед заклади освіти, культури, охорони здоров'я. Українська чоловіча гімназія в Коломиї (1893 рік) була однією з двох державних українських гімназій на теренах Прикарпаття. Ще одна діяла з 1905 року в Станіславі. Приватні українські гімназії виникли на початку XX ст. також у Городенці, Рогатині, Долині. А загалом, освіта залишалася переважно польською. Тим часом понад 60% населення Галичини було неписьменним.

Попри впливи модернізаційних змін, Галичина залишалася одним із найбільших аграрних регіонів Австро-Угорської монархії. У 1900 році в сільському господарстві тут було зайнято понад 80% усього населення, напередодні Першої світової війни – понад 70%. Абсолютна більшість селян були малоземельними. Важкі соціально-економічні умови й аграрне перенаселення, що позначилося демографічним стрибком у другій половині XIX ст., стали причиною масової еміграції селян до сусідніх держав та Америки.

¹ Копчак С. І. Етнічна структура та міграція населення українського Прикарпаття (статистично-демографічне дослідження) / С. І. Копчак, В. І. Мойсеєнко, М. Д. Романюк. – Львів : Світ, 1996. – С. 37.

Під впливом передових ідей із Заходу – Просвітництва й романтизму, Французької революції 1789–1794 рр. – у перші десятиліття XIX ст. у краї почався рух за збереження самобутності українського народу, за національні права, що мав утілитися в розвитку його духовної культури, прагненні відтворити власне історичне минуле, захисті мови. Передова інтелігенція, на початку майже виключно священики, зайнялася науковою й літературною діяльністю, що сприяло усвідомленню національної окремішності українського населення. Рубіжною подією в національному відродженні стала діяльність «Руської трійці» в 1830–1840-х рр., що ввела народну мову в літературу й відстоювала ідеї соборності України.

«Весна народів» 1848 року, революційні події в країнах Європи, досягнувши Австрії, започаткували національно-політичне відродження українського народу. У ході революційних дій у Львові була заснована українська політична організація – Головна Руська Рада, яка відкрито заявила про національну єдність галичан із наддніпрянцями. Усього в Галичині 1848 року було створено 50 місцевих руських рад, підпорядкованих Головній Руській Раді, у тому числі на Прикарпатті – у Станіславі, Богородчанах, Болехові, Галичі, Калущі, Коломиї, Косові, Рогатині, Снятині та деяких інших містах, містечках і навіть селах. Водночас побачила світ перша в історії краю українська газета «Зоря Галицька», уперше в Коломиї відбулася вистава українською народною мовою. Деяко раніше, ніж у Росії, швидше, ніж в інших провінціях імперії, було ліквідовано панщину, 37 українців (селян і священиків) обрано до віденського парламенту – рейхсрату. У боротьбі за свої національні права, проти засилля в краї польської шляхти й чиновників українці-галичани апелювали до центральної австрійської влади, пов'язуючи з нею надії на покращення свого становища.

У 1867 році Австрійська монархія була реорганізована в дуалістичну (двоїсту) Австро-Угорську імперію, у складі якої Галичина разом із Буковиною залишилася в межах австрійської частини (Цислейтанії), Закарпаття – угорської (Транслейтанії). Політико-правове становище українців під владою Австрії визначалось австрійським Державним основним законом від 21 грудня 1867 року. Так, §19 цього закону гарантував рівність усіх народів у державі та їхнє непорушне право на збереження й розвиток своєї національності та мови. Констатувалося визнання державою рівноправності всіх мов, уживаних в освіті, управлінні та суспільному житті кожного коронного краю. Система освіти мала бути організованою так, щоб кожен народ міг її здобувати рідною мовою без будь-якого примусу до вивчення інших крайових мов¹. §14 декларував цілковиту свободу віри та сумління, а також незалежність реалізації громадянських і політичних прав від релігійної приналежності². Австрійські громадяни, згідно із чинним законодавством, могли звертатися до державних органів будь-якою з крайових мов, створювати національні за характером об'єднання, у тому числі й політичні, видавати

¹ Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder // Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1867. – Wien, 1867. – S. 396.

² Ibid. – S. 395.

рідною мовою книги, пресу тощо, виступати нею в парламенті, сеймах, органах місцевого самоврядування.

Насправді становище різних національних груп у підавстрійській Галичині було далеко не однаковим. Поряд із конституцією важливу роль відіграв ряд законів, насамперед виборчі ординації, які визначали механізм формування представницьких органів усіх рівнів (гмінних і повітових рад, крайових сеймів, парламентів). Шляхом значного обмеження виборчого права забезпечувалася повна перевага в цих органах представників найзаможніших соціальних верств, а фактично панівних національностей, зокрема в Галичині – поляків.

Офіційною мовою місцевих виконавчих органів визначалася одна з крайових мов. Законом від 9 квітня 1907 року для виконавчого органу галицького сейму – крайового виділу – такою мовою була визначена польська¹. Загалом реальне політико-правове становище тієї чи іншої етнічної групи помітно залежало від її соціальної структури, а забезпеченість політичними правами кожної конкретної особи – від її майнового стану.

Відповідним було становище національностей і в галузі освіти та культури. У 1900–1901 навчальному році римо-католики (поляки) складали 61,3% учнів середніх шкіл, греко-католики (українці) – тільки 18,4%. У зимовому семестрі того ж навчального року римо-католики становили половину студентів Львівського університету й 78% студентів вищої політехнічної школи (греко-католики відповідно 30 і 8,9%). З усіх 392 періодичних видань, що виходили в Галичині в 1910 році, 312 були польськомовними². 86% накладів преси припадало на польську періодику³.

Австрійська конституція 1867 року, яка, хоч і з деякими обмеженнями, усе ж гарантувала свободи слова, друку, зборів та об'єднань, мала велике значення для розвитку суспільного життя українців, активізації процесів національного відродження, починаючи вже із 60-х рр. XIX ст. Вирішальний вплив на перетворення західноукраїнського люду на згуртовану, об'єднану ідеєю власної державності спільноту мала діяльність народовців.

У вересні 1868 року австрійське Міністерство внутрішніх справ затвердило статут товариства «Просвіта», яке було засноване того ж року у Львові й невдовзі поширило свою мережу на Прикарпатті та внесло значний вклад у розвиток національної самосвідомості краян. 1881 року виникло Українське педагогічне товариство (згодом – «Рідна школа»), у 1893 році – Наукове товариство імені Т. Шевченка, яке стало справжньою українською академією наук. У травні 1900 року в с. Завалля на Снятинщині організоване перше товариство «Січ», січовий рух пізніше заклав підвалини для організації перших новітніх українських військових підрозділів. На зламі XIX–XX ст. почали з'являтися й поширюватися перші українські кооперативи, банки, страхові товариства.

¹ Landes-Gesetz und Verordnungsblatt für das Königreich Galizien und Lodomerin samt dem Grossherzogtume Krakau / Jahrgang 1907. – Lemberg, 1907. – S. 39.

² Podręcznik statystyki Galicyi. – Lwów, 1913. – T. IX. – Cz. 1. – S. 110–111, 125, 134.

³ Мацежинський В. Л. Розвиток преси в Галичині в другій половині XIX – на початку XX ст. // В. Л. Мацежинський // Галичина. – 2004. – №10. – С. 102 (прим. 18).

У той час, коли в Російській імперії після сумнозвісних Валуєвського циркуляра 1863 року й Емського указу 1876 року було практично поставлено поза законом українську мову й українське друковане слово, у Галичині вільно виходили українські книжки та часописи («Мета», «Нива», «Правда», «Діло» та багато інших). Важливим видавничим центром Галичини в австрійський період була Коломия. Якщо в Російській імперії на початку XX ст. не було жодної української школи на державному утриманні, то в Галичині напередодні Першої світової війни діяло близько 2,5 тис. українських народних шкіл.

У розвитку процесів українського національного відродження на Прикарпатті велике значення мали зв'язки з українськими громадсько-політичними й культурними діячами Наддніпрянщини. Село Криворівни (нині Верховинського району Івано-Франківської області) наприкінці XIX – на початку XX ст. було улюбленим місцем відпочинку й творчості багатьох видатних письменників, науковців, громадських діячів. Тут неодноразово гостювали Михайло Грушевський, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Гнат Хоткевич, Володимир Гнатюк, зупинялися на літній відпочинок Іван Франко, Василь Стефаник та інші.

1890 року в Галичині була створена перша в історії України масова політична партія сучасного типу – Русько-українська радикальна партія (її лідери – визначні громадсько-політичні й культурні діячі Іван Франко та Михайло Павлик), у 1899 році виникли національно-демократична й соціал-демократична партії. Усі три партії висунули вимогу незалежної та соборної української державності. Їхні осередки цілком легально діяли на початку XX ст. у багатьох населених пунктах Прикарпаття, а серед партійних провідників було чимало вихідців із нашого краю.

У 1907 році в Австрії було запроваджене загальне виборче право на виборах до парламенту. В австрійському рейхсраті у Відні знову з'явилася доволі численна (до трьох десятків осіб) група українських депутатів («послів»). Віденський парламент відрізнявся відносною демократичністю формування й роботи, принаймні порівняно з Галицьким крайовим сеймом, що обирався на основі застарілої куріальної системи із забезпеченням домінування в ньому поляків, і передусім великих землевласників. Разом із тим введення загального виборчого права до австрійського парламенту не змінило ситуації кардинально. Збереження політичного впливу поляків було забезпечене шляхом особливої «виборчої геометрії» – створення штучних нерівних і двомандатних округів. У результаті один депутат-поляк представляв у парламенті в середньому 51 тис. осіб населення, один українець – понад 100 тис., а із цілої галицької репрезентації (106 депутатських місць) українці теоретично й практично могли вибороти максимум 28 місць (26%)¹.

В умовах активізації процесів українського національного відродження панування поляків у всіх сферах призводило на початку XX ст. до дедалі більшого ускладнення українсько-польських відносин у краї, суспільно-політичне життя якого розвивалося під знаком українсько-польського проти-

¹ Діло. – 1911. – 1 квіт.

стояння. Політична боротьба сконцентрувалася довкола питань сеймової виборчої реформи, українізації Львівського університету й крайового шкільництва, поділу Галичини на два окремих коронних країв – український і польський¹. На початку 1914 року було досягнуто компромісу щодо деякого збільшення українського представництва в сеймі та відкриття окремого українського університету. Однак реалізації цих заходів перешкодила світова війна.

Закономірно, що з початком Першої світової війни в 1914 році провідні галицько-українські політичні сили одноставно виступили на боці Австро-Угорщини. Маніфест Головної Української Ради від 3 серпня 1914 року закликав український народ «стати однодушно ... при тій державі, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку». З дозволу австрійських властей було сформовано легіон Українських січових стрільців (УСС), який став зародком української національної армії й відіграв помітну роль у національно-визвольних змаганнях.

Восени 1918 року серед самостійних національних держав, що виникли на уламках Австро-Угорської імперії, була Західно-Українська Народна Республіка. 18–19 жовтня 1918 року у Львові відбулося представницьке зібрання українських послів до австрійського парламенту, Галицького й Буковинського крайових сеймів, єпископату, делегатів українських партій, яке обрало Українську Національну Раду (УНРада) на чолі з адвокатом Євгеном Петрушевичем. Більшість в УНРаді, в основному представники Української національно-демократичної партії (УНДП) та Української радикальної партії (УРП), проголосувала за створення Української держави на українських етнічних землях імперії, закличавши до її творення всі національні меншини краю. Це мотивувалося міжнародними обставинами, насамперед підтримкою США права народів Австро-Угорщини на самовизначення. На зборах висловлювалася також думка про возз'єднання всіх українських земель – підавстрійської України з підросійською, Наддніпрянською – у незалежній державі. Водночас ще у вересні 1918 року розгорнув діяльність Український генеральний військовий комітет із метою підготовки збройного повстання проти австрійської влади, що мав контакти з УНРадою.

У ніч на 1 листопада 1918 року сотник Українських січових стрільців Дмитро Вітовський очолив стрілецькі частини, що зайняли найважливіші установи у Львові. Австрійсько-польську адміністрацію було усунуто, владу в місті передано УНРаді. На державних установах замайоріли синьо-жовті прапори. На початку листопада 1918 року повстання, що ввійшло в історію як Листопадовий зрив або Листопадова національно-демократична революція, поширилося на повітові міста краю, у тому числі Станіслав, Коломию та ін. 9 листопада 1918 року УНРада прийняла ухвалу про створення уряду – Державного Секретаріату (голова – К. Левицький), а 13 листопада окремим законом визначила назву проголошеної держави – ЗУНР та її державні атрибути – синьо-жовтий прапор і герб у вигляді золотого лева на синьому тлі. Переїняття влади в краї відбувалося організовано, без кровопролиття.

¹ Кугутяк М. В. Галичина : сторінки історії : нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. В. Кугутяк. – Івано-Франківськ : Плай, 1993. – С. 99–120.

Галицькі українці були змушені діяти раптово, на випередження польських політиків, які готувалися відновити Річ Посполиту в кордонах до 1772 року. Із цією метою в Кракові було створено Польську ліквідаційну комісію, яка мала 1 листопада прибути до Львова й за допомогою польських військових організацій захопити владу в краї¹.

Під тиском поляків, що переріс у міжнаціональний збройний конфлікт, західні українці утримали у своїх руках лише частину Східної Галичини. Після того, як польські війська 22 листопада 1918 року зайняли Львів, УНРада переїхала спочатку до Тернополя, а в кінці грудня – до Станіслава, що став тимчасовою столицею ЗУНР. Саме в Станіславі приймалися найважливіші законодавчі акти новоствореної держави. Перша сесія розширеної УНРади (вона була доповнена обраними напередодні представниками від міст і сіл краю) 3 січня 1919 року одногосно прийняла ухвалу про об'єднання ЗУНР з Українською Народною Республікою, у якій до влади прийшла Директорія, в одну державу. За спогадом відомого діяча ЗУНР Л. Цегельського, УНРада після виступу Є. Петрушевича, якого обрали президентом ЗУНР, «єдиними устами і єдиним серцем» заспівала національний гімн «Це не вмерла Україна»². Злука ЗУНР і УНР була урочисто проголошена в Києві 22 січня 1919 року за участю галицької делегації.

На перешкоді дійсному об'єднанню Української держави стали агресія Польщі, більшовицької Росії й Добровольчої армії генерала А. Денікіна. Через воєнні дії не вдалося скликати Всеукраїнські Установчі Збори, і в державі далі існували практично два уряди, дві політики. Через кілька днів після проголошення злуки Директорія була змушена покинути Київ під тиском наступаючої з півночі Червоної армії.

Новий уряд ЗУНР, утворений на початку січня 1919 року, очолив Сидір Голубович. Безперечною заслугою уряду було передусім забезпечення політичної стабільності й громадянського миру, налагодження адміністрації краю за умов постійної руїни й воєнних дій, уникнення загрози поширення голоду й епідемій, нормальне функціонування шкіл, пошти, телеграфу, залізниць. УНРада прийняла низку законів, що засвідчили національно-демократичну сутність державотворчого процесу: «Про основи шкільництва», «Про землю», «Про мови», «Про Сойм ЗО УНР» та ін. Так, на законодавчому рівні декларувалося загальне виборче право, рівність усіх громадян незалежно від віри, мови, стану або статі, 8-годинний робочий день, проведення аграрної реформи, державний статус української мови, обов'язковість її вживання в державних установах, в освіті, незалежне функціонування судової системи тощо.

У боротьбі з поляками виявили героїзм вояки багатотисячної Української Галицької Армії, створеної на базі Легіону УСС. Так, у січні 1919 року в лавах УГА перебувало 50–60 тис. осіб, її командувачем був наддніпрянець генерал М. Омелянович-Павленко. «Залізо і кров», за словами командувача УГА, роа-

¹ Прикарпаття : спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії : історико-культурологічне видання / [голов. ред. М. Кугутяк]. – Львів : Манускрипт-Львів, 2006. – С. 240, 241.

² Цегельський Л. Від легенд до правди. Спогади про події в Україні зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. / Л. Цегельський. – Нью-Йорк : Філадельфія, 1960. – С. 219.

в'язали справу не на користь українців¹. Поляки заручилися підтримкою на міжнародній арені США та країн Антанти, тоді як ЗУНР не мала зовнішньої підтримки. На сході УНР була змушена воювати на кілька фронтів (в історіографії це отримало влучну назву «війна всіх проти всіх») і не могла допомогти західноукраїнським областям. Великий польський наступ у травні 1919 року перервав державотворчі процеси в краї. 16–17 липня уряд і армія ЗУНР відступили за Збруч, уся Галичина потрапила під владу Польщі.

Перспективу боротьби за утвердження української соборної державності в середині 1919 року відкривала невизначеність міжнародно-правового статусу Східної Галичини, оскільки Антанта постановою від 25 червня того року дозволила Польщі бути тільки тимчасовим військовим окупантом. Неясною була ситуація на Великій Україні, де об'єднана армія УНР і ЗУНР у серпні 1919 року розгорнула наступ із метою відновлення української влади. Тимчасовою столицею Української держави був Кам'янець-Подільський. Однак спільна боротьба проти більшовицької й білогвардійської Росії, за державну незалежність і соборність України завершилася поразкою. У листопаді 1919 року між двома українськими урядами відбувся остаточний розрив. Уряд ЗУНР під проводом Є. Петрушевича емігрував до Відня, де захищав галицьку справу дипломатичними методами й сподівався на міжнародне визнання Західно-Української держави. Наддніпрянська Україна на початку 1920 року майже вся опинилася під більшовиками.

Польська влада ігнорувала міжнародні домовленості, відмовляла українському населенню на окупованих землях у праві на вільний національний розвиток. Уряди Другої Речі Посполитої проводили політику національної асиміляції, реалізуючи її різними методами, які загалом можна охарактеризувати, використавши давній римський принцип «поділяй і володарюй». Політика польських урядів у Галичині в період «парламентської демократії» (1919–1926 рр.) і «санаційної диктатури» (1926–1939 рр.) мала єдину кінцеву мету – перетворити захоплені українські землі в невід'ємну частину Польщі. Автономію Галичини, яку вона мала за Австрії, було ліквідовано. У січні 1920 року уряд скасував Галицький крайовий сейм, а в будинку сейму розмістив Львівський університет, що був перейменований на університет польського короля Яна Казимира. На місцях широкі повноваження отримували старости, урядові комісари. Замість слів «Галичина», «українець», «український» запроваджувалися назви «Małopolska Wschodnia» (Східна Малопольща), «rusin» (русин), «ruski» (руський)². Отже, власті намагалися повернути назад процес національної самоідентифікації галицьких українців до стану, що існував у XIX ст.

Для зміцнення польського елемента на «східних кресах» Речі Посполитої проводилася колонізація території Галичини, закріплена на законодавчому рівні. Незважаючи на аграрне перенаселення, до краю прибували польські колоністи-осадники – колишні офіцери й солдати, прості селяни, яким нада-

валися землі за рахунок парцеляції (поділу) поміщицьких маєтків, власності осіб непольського походження тощо. В усій Західній Україні, підвладній Польській державі, було роздано 800 тис. га землі, майже виключно полякам, на українські землі переселилося приблизно 200 тис. польських осадників. Тільки на Прикарпатті, де малоземелля залишалося особливо гострою проблемою, земельний фонд для польських колоністів становив 40 тис. га¹. В особі поляків-колоністів вбачалася опора в боротьбі з національно-визвольним рухом. Польський уряд не дбав про економічний розвиток західноукраїнських земель, де понад 90% населення мешкало на селі. Місцева промисловість, досить слабо розвинута (переважали галузі, пов'язані з експлуатацією місцевих корисних копалин, лісових масивів, переробкою сільськогосподарської сировини), не могла забезпечити місцем праці надлишкову робочу силу. Усе це спонукало до масової еміграції українських селян, започаткованої ще наприкінці XIX ст. Становлячи більшість сільського населення, українці поступалися полякам і євреям серед міських жителів краю.

Політика примусової асиміляції українського населення найбільше проявилася в галузі освіти й церковному житті. За мовним законом 1924 року українська мова була усунута з ужитку в усіх державних і самоврядних установах. Того ж року введено в дію шкільний закон, що перетворював більшість шкіл національних меншин на двомовні (утраквістичні) з переважанням польської мови. З близько 2,5 тис. українських шкіл, що існували в Галичині за австрійської влади, залишилося в 1937 році лише 352². Значних репресій зазнала церква – підвалина національної ідентичності, особливо православна на Волині, Поліссі, де наприкінці 1930-х рр. було проведено насильну «ревіндикацію» (запровадження католицької віри). Сотні православних храмів були знищені або передані римо-католикам. Репресії торкнулися й греко-католицьких священиків – за вживання української мови або навіть українських форм прізвищ своїх парафіян (приміром, «Левицький», а не «Лєвіцкі»), при заповненні метрик тощо.

Частина українського суспільства, політично структурована в партії різних напрямів, чинила опір польській окупації краю (крім маловпливових партій угодовського (пропольського) і москвофільського таборів). Найбільш впливовою й масовою серед легальних партій національно-державницького табору, що виступали за державну незалежність і соборність України, проти польського окупаційного режиму, було Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), утворене у Львові на базі колишньої Національно-демократичної партії в липні 1925 р. (голова – Дмитро Левицький, а з 1935 року – Василь Мудрий). Галицька Українська радикальна партія об'єдналася з волинськими есерами в 1926 році в Українську соціалістично-радикальну партію (УСРП), лідером якої був Лев Бачинський, а після його смерті в 1930 році – Іван Макух. Як і за австрійських часів, радикали були в опозиції до націонал-демократів: мали свій власний клуб у сеймі, молодіжну й жіночу організації.

¹ Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття / Я. Грицак. – К. : Генеза, 1996. – С. 139.

² Кугутник М. В. Галичина : сторінки історії : нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. В. Кугутник. – Івано-Франківськ : Плай, 1993. – С. 153, 154, 155.

¹ Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття / Я. Грицак. – К. : Генеза, 1996. – С. 188.

² Енциклопедія Українознавства : словникова частина / [голов. ред. В. Кубійович]. – Львів : Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 1993. – Т. 1. – С. 347.

Менш впливовою в міжвоєнний період була Українська соціал-демократична партія (УСДП), що далі намагалася поєднати національну ідею з марксизмом, соціалістичними гаслами. Активну діяльність розгорнули українські католицькі партії, що виступали за посилення ролі церкви в громадському житті, поборювали зрослі тоталітарні тенденції в особі комунізму й фашизму (створена в 1930 році Українська католицька народна партія станіславського єпископа Г. Хомишина й Український католицький союз митрополита А. Шептицького з 1931 року).

Легальні партії національно-державницького табору, передусім УНДО, створили в Галичині мережу українських громадських організацій, що своїми розгалуженнями сягали найдальших сіл. Серед них були культурно-освітнє товариство «Просвіта», «Рідна школа», молодіжні спортивні організації «Пласт», «Січ», «Сокіл», «Луг», осередок жіночого руху «Союз українок» та ін. Великих успіхів досягнув український кооперативний рух, навколо якого в кінці 1930-х рр. об'єднувалося 3,5 тис. кооперативів, 660 тис. осіб під гаслом «свій до свого по своє». Наукове товариство ім. Т. Шевченка після від'їзду М. Грушевського й через фінансові труднощі хоч і не змогло досягти довоєнного рівня, однак активно займалося науковою й видавничою діяльністю. Легальні українські партії й громадські організації відіграли важливу роль у боротьбі з полонізацією, сприяли піднесенню національної свідомості українського населення, розвитку високих моральних якостей, громадянської самоорганізації, соціально-економічного життя.

Крім легального політичного спектра й мережі громадських організацій, у краї була ще «підводна частина айсберга» українського національного життя, «нелегальний сектор», до якого входили комуністичні та націоналістичні сили. Динаміка їх розвитку значною мірою зумовлювалася зовнішніми впливами, що чітко простежується в діяльності прокомуністичних і націоналістичних партій у Галичині. Комуністична партія Східної Галичини була проголошена в лютому 1919 року, перейменована в 1923 році в Комуністичну партію Західної України (КПЗУ). КПЗУ залишалася досить впливовою політичною силою в 1920-х рр., мала легальні «прибудови» – УСДП на початку 1920-х рр. (до її заборони польською владою в 1924 році), Українське селянсько-робітничє об'єднання (Сельроб). Поширення радянофільських настроїв було пов'язане з успіхами «українізації» на радянській Україні, що виглядало привабливим контрастом до шовіністичної політики польського режиму.

Однак придушення «українізації», масові сталінські репресії й голодомор 1932–1933 рр. в Україні завдали нищівного удару по радянофільству, популярність КПЗУ в галицькому суспільстві катастрофічно впала. Показово, що сама КПЗУ була розпущена підконтрольним Москві Комінтерном як «помічниця імперіалізму» в 1938 році, а її діячі репресовані радянським керівництвом. На відміну від комуністичного руху, націоналістичні організації в Галичині виступали за збройний шлях боротьби проти польського окупаційного режиму, за самостійність України й мали дедалі сильніші впливи серед населення. Особливу популярність, передусім у молодіжному середовищі, мала Організація українських націоналістів (ОУН), заснована в результаті злиття Української військової організації й націоналістичних студентських

осередків на початку 1929 року під проводом Євгена Коновальця. Крайова езекутива ОУН, особливо з приходом до її керівництва влітку 1933 року Степана Бандери, розгорнула індивідуальний терор проти представників польської влади, комуністичного підпілля й носіїв радянофільських настроїв. Легальні українські партії засудили терористичні акти ОУН, проти крайніх методів боротьби виступив також митрополит Андрей Шептицький в окремому пастирському листі.

Колонізаційна й асиміляторська політика Польщі щодо українського населення викликала спротив, який проявився в соціальній і національно-визвольній боротьбі, що взаємозумовлювали одна одну. У багатьох місцевостях краю відбувалися страйкові виступи робітників, підпали селянами польських поміщицьких фільварків, антиурядові політичні демонстрації й віча, збройні виступи. Так, у квітні 1920 року селянське збройне повстання вибухнуло на Гуцульщині, а в серпні того ж року – на Бойківщині. Партизанська боротьба в ряді повітів Галичини набула найбільшої гостроти в другій половині 1922 року. Широкий відгук у краї мали криваві погроми, учинені поліцією під час першотравневої демонстрації покутських селян у Заболоті 1924 року, жорстока розправа над демонстрацією безробітних у Стрию навесні 1926 року тощо.

Радикалізація українського руху в 1930-х рр. була пов'язана з поразкою Української революції 1917–1920 рр., що викликала розчарування серед частини суспільства в можливостях легально здобути національно-державну незалежність, стала зворотним боком усе більшого відходу польського режиму від демократії, наступу на національні права українців. Саботажна кампанія ОУН влітку-восени 1930 року, що охопила 30 повітів краю і швидко переросла в потужний національно-визвольний рух, послужила урядові приводом до розгортання широкомасштабної «пацифікації» (умиротворення). Вона мала підірвати опір серед українського населення окупаційному режимові. Поліція застосувала принцип колективної відповідальності за вияви саботажу, коли по всій Галичині запалали господарства польських поміщиків і осадників. Були проведені численні арешти, каральні акції в близько 800 селах Галичини, під час яких громилися осередки українських культурних і господарських установ, будинки й майно селян.

З боєм жителі краю сприйняли інформацію про різке погіршення становища українців у СРСР – винищення інтелігенції, колективізацію, штучний голод на Наддніпрянщині на початку 1930-х рр. Сталінський погром українства спонукав громадсько-політичні сили в Західній Україні до консолідації на загальнонаціональній платформі. З усього краю до Громадського комітету рятунку України, створеного в 1933 році, надходили гроші, хліб на порятунок голодуючих. З ініціативи Комітету, день 29 жовтня 1933 року був оголошений Днем національної жалоби й протесту у зв'язку з голодом в Україні. Справа сталінських репресій і голодомору неодноразово порушувалася греко-католицькою церквою, громадсько-політичними діячами¹.

¹ Кугутяк М. Голодомор 1933-го і Західна Україна: трагедія Наддніпрянщини на полі сусп. настроїв західноукраїнської громадськості 20–30 років / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ: Прикарп. ун-т, 1994. – С. 14, 15, 22, 34.

Трагедія українського народу на Наддніпрянщині на тлі зростаючих антиукраїнських репресій у Польській державі дала поштовх до переговорів керівництва УНДО з польськими урядовими колами. Доля політики «нормалізації» польсько-українських відносин, проголошеної в 1935 році, нагадує перебіг подій під час «нової ери» в підавстрійській Галичині (1890–1894 рр.). Польський уряд обіцяв припинити антиукраїнську, а УНДО – антиурядову політику, урядівці сподівалися домогтися територіальної автономії для Західної України як основи для нормалізації взаємин між двома народами. Однак проти «нормалізації» рішуче виступило не лише націоналістичне підпілля, а й значна частина національно-демократичних сил (УРП, УСДП, Фронт національної єдності та ін.). Ідея компромісу з українцями не користувалася популярністю серед польського суспільства. Крах угодовської політики в 1938 році поховав надії на легальне вирішення українського питання в міжвоєнній Польщі.

Попри репресивні заходи польської влади, галицьким українцям вдалося розбудувати сильне громадянське суспільство, практично «державу в державі», що вигідно контрастувало до становища українців під радянською владою. Прикладом внутрішньої дисциплінованості й організованості українського населення Галичини був бойкот перепису населення 1921 року й виборів до польського парламенту 1922 року. Це пояснювалося тим, що доля Галичини в міжнародно-правовому аспекті на початку 1920-х рр. залишалася невизначеною. Однак Антанта не зважила на національно-визвольні прагнення українців, рішенням Ради послів у березні 1923 року визнала суверенітет Польщі над українськими етнічними землями за умови, що їм буде надано статус автономії. На жаль, польські власті не дотрималися прийнятих зобов'язань.

Востаннє в міжвоєнний період галицькі українці сподівалися отримати національно-державну незалежність після проголошення в жовтні 1938 року автономії Карпатської України в складі Чехословаччини (згодом, 14–15 березня 1939 року, уряд А. Волошина проголосив Карпатську Україну незалежною державою), що отримало широкий резонанс у краї. Чимало галичан тікали на Закарпаття, поповнювали ряди Карпатської Січі – військової організації для захисту кордонів. Карпатська Україна розглядалася як зародок самостійної Української держави, але проіснувала вона недовго – до березня 1939 року, коли була захоплена угорськими військами. Незабаром після цього, 1 вересня 1939 року, нападом німецьких військ на Польщу розпочалася Друга світова війна, а в історії західноукраїнських земель – новий, не менш драматичний етап.

1.2. Прикарпаття в складі України (1939–1991 рр.)

Друга світова війна 1939–1945 рр. – одна з найтрагічніших сторінок світової історії. Це повною мірою стосується України, зокрема й Прикарпаття, більшість населення якого сподівалося, що звільнення з-під влади Польщі відкриє перспективи для кращих умов суспільного й національного розвитку. Однак незабаром воно опинилося між молотом і ковадлом: два жорстокі тоталітарні режими розглядали територію краю як джерело соціального й економічного визиску та плацдарм для своїх антидемократичних експериментів.

В історії західноукраїнських земель вирізняються два головні періоди Другої світової війни: перший (1 вересня 1939 – 22 червня 1941 рр.) відзначається встановленням більшовицької влади та прилученням Західної України до радянської України; другий (до осені 1944 року) – насаджуваним не менш жорстокого нацистського режиму.

Напад 1 вересня 1939 року фашистської Німеччини на Польщу в пам'яті мешканців Прикарпаття найбільше закарбувався бомбардуванням аеродромів у Діброві та знищенням залізничного вузла в Хриплині. Однак невдовзі терени краю окупували не німецькі, а радянські війська: згідно з умовами таємної радянсько-німецької угоди (пакт Молотова – Ріббентропа від 23 серпня 1939 року) частини Червоної армії під командуванням генерала С. Тимошенка 17 вересня перейшли річку Збруч і почали опановувати землі Західної України. Відповідно до укладеного 28 вересня чергового договору між Німеччиною та СРСР остаточно визначалися зони їхньої окупації за т. зв. лінією Керзона, що становила природний східний кордон Польщі. Приналежні до неї українські етнічні землі (200 кв. км із 13 млн населенням) разом із Прикарпаттям відходили до Радянського Союзу.

Різні верстви багатонаціональної людності Прикарпаття з тривогою й надіями очікували приходу радянських частин. Ставлення до них українського та єврейського населення загалом не було ворожим: з нагоди зустрічі червоноармійців у селах і містах зводилися традиційні тріумфальні арки, їх вітали червоними й синьо-жовтими прапорами, хлібом і сіллю, квітами. З одного боку, це була природна реакція на падіння ненависного польського режиму, з іншого, – таке волевиявлення мало запобігти можливим репресіям. У цей час дезорганізована польська армія та службовці спішно відступали, майже не чинячи спротиву радянським військам. Чимало української інтелігенції та представників інших верств населення полишали власну землю разом із німецькими військами. Їм назустріч із німецької в радянську зону окупації переходило єврейське населення.

Радянська влада поспішала легітимізувати свою присутність на західноукраїнських землях, що й відбулося за чітко розробленим сценарієм. Уже 22 жовтня 1939 року під контролем військових політorganів і компартійних структур відбулися вибори до нового законодавчого органу – Народних зборів. За радянськими канонами, усі кандидати належали до єдиного блоку